TER INZAGE
9 maart 1988

WIELZ

een uitgave van de

STICHTING INDUSTRIEEL ERFGOED LEIDEN

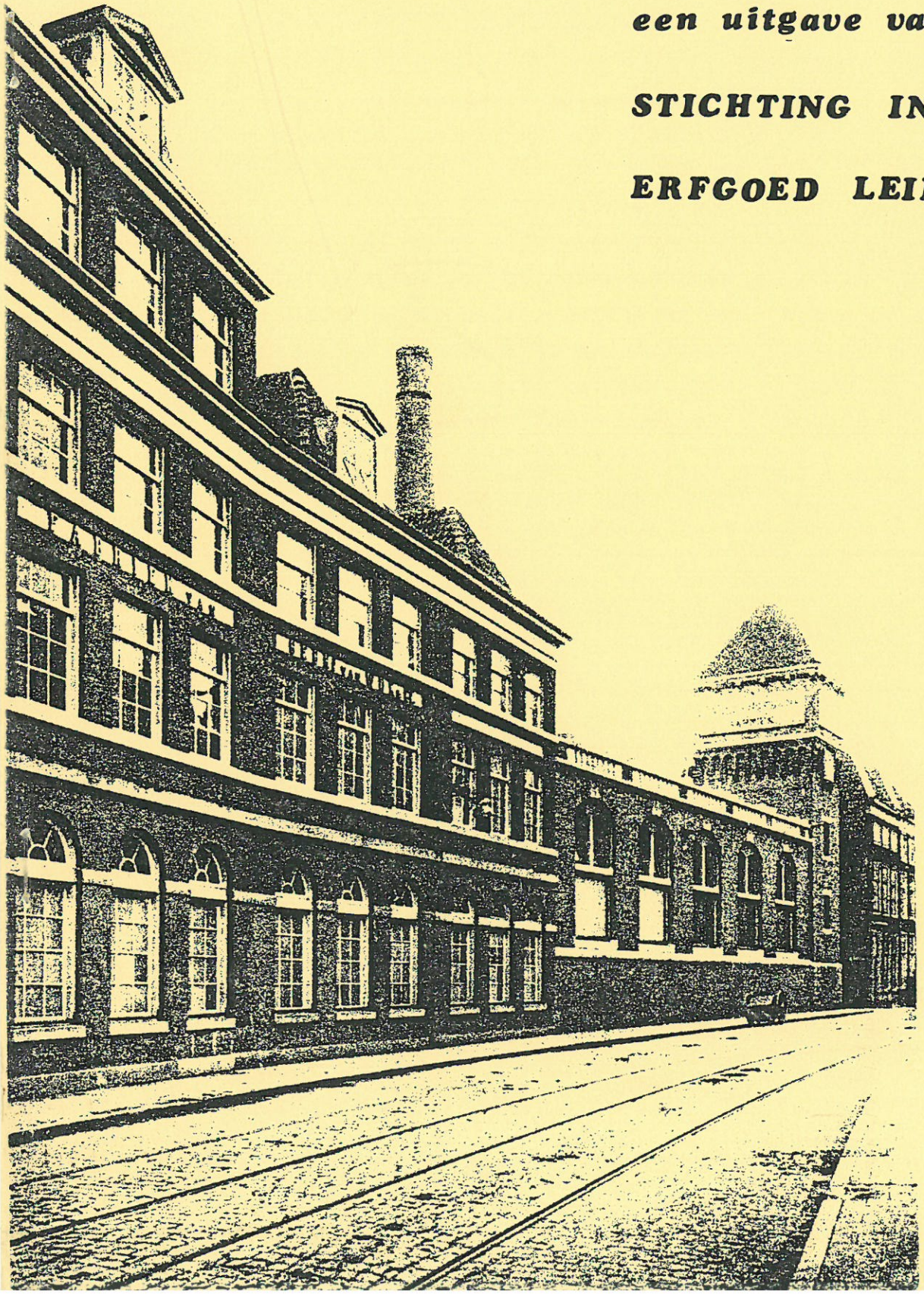

nummer 3
1988

INHOUDSOPGAVE WIELZ NUMMER 3

blz. inhoud

1. Het Voormalig Rioolgemaal.
2. Een installatie met een levensduur van 100 jaar en de industriële archeologie van de toekomst.
4. Een balansstoommachine.
6. Bejaardenwoningen in de Leidse Stadstimmerwerf.
7. Appartementen op het Levendaal.
8. De eerste stoommachine in Leiden.
10. Meelfabriek de Sleutels, ' Er ligt toch een stuk van ons leven'.
13. Beeldbepalend, Beeldciterend.
14. Het Klaverblad, het aroma kwam je tegemoet...
15. De Sleutels.
16. Toen en nu.

redactie adres: MIDDELSTEGRACHT 21 2312 TR

VOORMALIG RIOOLGEMAAL

Het voormalige rioolgemaal, gelegen aan de Geregracht/hoek Plantsoen, dateert uit 1935.
Het is gecombineerd met een transformatorstation en een urinoir.
Het transformatorstation is opgenomen in het gebouw. Het urinoir staat los hiervan en zal binnenkort gesloopt worden.
Het gebouw is gemetseld van rode baksteen, waalformaat, in kettingverband. Het spitse zadeldak is gedekt met blauw/grijze romaanse pannen.
Het transformatorstation is dwars op het gebouw geplaatst, aan de rechterzijde van de voorgevel,en steekt bij de voor- en achtergevel wat uit.
Het is gedekt met een lager spits zadeldak dan het overige gebouw.
De ingangspartij van het rioolgemaal, aan de linkerzijde van de voorgevel, is een lagere uitbouw. Het spitse dak loopt daar terplaatse door tot even boven de dubbele toegangsdeuren. Tegenover de ingangsdeur is in de achtergevel een enkel deurkozijn.
In de voor- en achtergevel zijn elk vijf smalle hoge stalen ramen. In de linker zijgevel bevinden zich twee stalen ramen op de beganegrond.
In alle vier de topgevels zijn eveneens smalle hoge stalen ramen. De deuren met kozijnen zijn van hout, m.u.v. de stalen deur van het transformatorstation.
De ramen, deuren en kozijnen zijn standgroen geschilderd, de dakgoot is geel.
Achter het gebouw bevindt zich een nog in gebruik zijnde rioolkelder.
De zij- en achterkanten van het terrein zijn afgezet met een gemetselde muur van rode baksteen, waalformaat, eveneens in kettingverband.
(Het kettingverband was typerend voor die tijd. Het gaf een levendig beeld aan het metselwerk en had bovendien het voordeel, dat het weinig hakverlies gaf bij het metselen van het buitenspouwblad. De spouwmuur was toen nog niet zo lang geleden in zwang geraakt.)
Het inwendige van het gebouw bevat een toegangsportaal op maaiveldhoogte. In het plafond bevindt zich een luik om de zolderruimte te bereiken.
Een w.c. is toegankelijk vanuit het toegangsportaal.
Vanuit het toegangsportaal bereikt men een pompkamer. De vloer, op plm. 2 meter onder het maaiveld, bestaat uit tranenplaatstaal op stalen binten. Op deze vloer hebben vroeger 3 pompen gestaan. Onder deze vloer bevindt zich een 4 meter diepe kelder.
De pompkamer en de kelder zijn bereikbaar gemaakt door een stalen trap.
Het bijzondere van deze trap is, dat hijgemaakt is van materiaal uit de tijd van klinkverbindingen, terwijl de trap gelast is uitgevoerd.
In de pompkamer bevindt zich een loopkat. De rails waarop de loopkat rolt zijn gemonteerd op betonbalken in de voor-en achtergevel. De betonbalken vinden hun steun op betonnen pilasters, die uit de kelder omhoog komen.
Om practische redenen (meer ruimte, minder stookkosten) wordt door de nieuwe gebruiker van het gebouw een houten vloer in de pompkamer aangebracht op plm. 1 meter boven het maaiveld, bereikbaar d.m.v. een houten trap.
Het hoge gedeelte zal als kantoorruimte ingericht worden. Het lage gedeelte als expositie- en archiefruimte. De kelder zal als opslagplaats in gebruik genomen worden.

Onze stichting is verheugd, dat voor dit gebouw een goede bestemming gevonden is. Zij is er van overtuigd, dat het behoud van dit gebouw als industrieel erfgoed van belang is, daar het voor de tijd waarin het gebouwd is zeer karakteristiek is uit architectonisch oogpunt.

Leiderdorp, 9 maart 1988

Ed ten Hooven, architect

EEN INSTALLATIE MET EEN LEVENSDUUR VAN 100 JAREN EN DE INDUSTRIELE ARCHEOLOGIE VAN DE TOEKOMST

Zoals wellicht bekend heeft het Openlucht Museum Arnhem plannen om de uit 1906 stammende Melk en Kaasfabriek in Veenwoude over te brengen naar het museum, met de bedoeling de werking van deze fabriek te demonstreren.
De aandrijving van deze fabriek zal plaatsvinden door een stoominstallatie bestaande uit een met hout gestookte Cornwall of Lancashire ketel en een zuigerstoommachine.

Voor het installeren en bedrijfsvaardig opleveren van deze stoominstallatie werd de Hollandse Constructie Groep bv te Leiden (HCG bv) via haar vestiging te Arnhem gevraagd een offerte te maken.

Aangezien de stoominstallatie te Veenwoude reeds gesloopt is werd een overeenkomstige installatie gezocht en gevonden in de Stoomhoutzagerij Nahuis te Groenlo.
Deze installatie is nog steeds bedrijfsvaardig, hoewel niet meer in gebruik voor de houtzagerij, en wordt in de zomermaanden enkele dagen per week gedemonstreerd voor belangstellenden.

Enkele bijzonderheden:
- Het betreft een Cornwall ketel met een max. werkdruk van 9 ato.
- De ketel wordt met hout gestookt.
- Het vraagt ca. 24 uur om de ketel op 1 ato te brengen.
- Voornamelijk kraaien proberen steeds weer een nest te bouwen in de schoorsteen. Deze is daarvoor echter te wijd en dus vallen de takjes op de bodem. Door dit droge hout aan te steken wordt trek in de schoorsteen verkregen.
- Als ketelvoedingwater wordt gewoon leidingwater gebruikt.
  Een keer per week wordt een emmertje natronloog in de voedingwatertank gekieperd om de kwaliteit van het water te verbeteren.
- De ketel wordt één keer per week gespuid naar een vijver in een nabij gelegen weiland.
- Het inwendige van de ketel en de vuurgang is voorzien van een mooi gelijkmatige licht grijze aanslag.
  Men kan zich niet herinneren dat er ooit ketelsteen is gebikt!

De stoommachine is een plaatje.
Gebouwd in 1895 ziet het er ook nu nog uit als nieuw.
Mooi, simpel, maar met veel vernuft, maar bovenal degelijk en betrouwbaar.
Deze bijna 100 jarige machine is nog nooit gerepareerd!
Het is duidelijk waarneembaar wat een pracht van een instelling de mensen hebben gehad die deze machines bouwden.

Het geval wil, dat ondergetekende, in dezelfde tijd dat deze stoominstallatie speelde, betrokken was en is, bij een ontwerp van een stormvloedkering in de Nieuwe Waterweg.
Eén van de ontwerpeisen hierbij is een levensduur van tenminste 100 jaren.
Voor een werktuigbouwkundige installatie is dat heel lang en ongewoon.
Gewend als we zijn om fabrieken/installaties te bouwen met een levensduur van 10, 15 of 25 jaren.

Een speciaal aspect hierbij vormt de instrumentatie.
Gebleken is namelijk dat erop gerekend moet worden dat deze om de 7 jaren vervangen moet worden.
En wel omdat er na 7 jaar geen reserve onderdelen meer te verkrijgen zijn.

De betrokkenheid bij de stoominstallatie heeft onze benadering van de levensduur van de stromvloedkering beïnvloed. Uitgangspunt is nu heel duidelijk: zo simpel mogelijk en heel degelijk en een materiaalkeuze gebaseerd op een juiste toepassing en niet zo zeer op basis van prijzen.

Een vlo in het oor blijft hierbij dat de instrumentatie van deze computergestuurde istallatie zo modegevoelig is en blijkbaar permanent in staat van onwikkeling verkeert.

J.W. Bults
13-06-1988

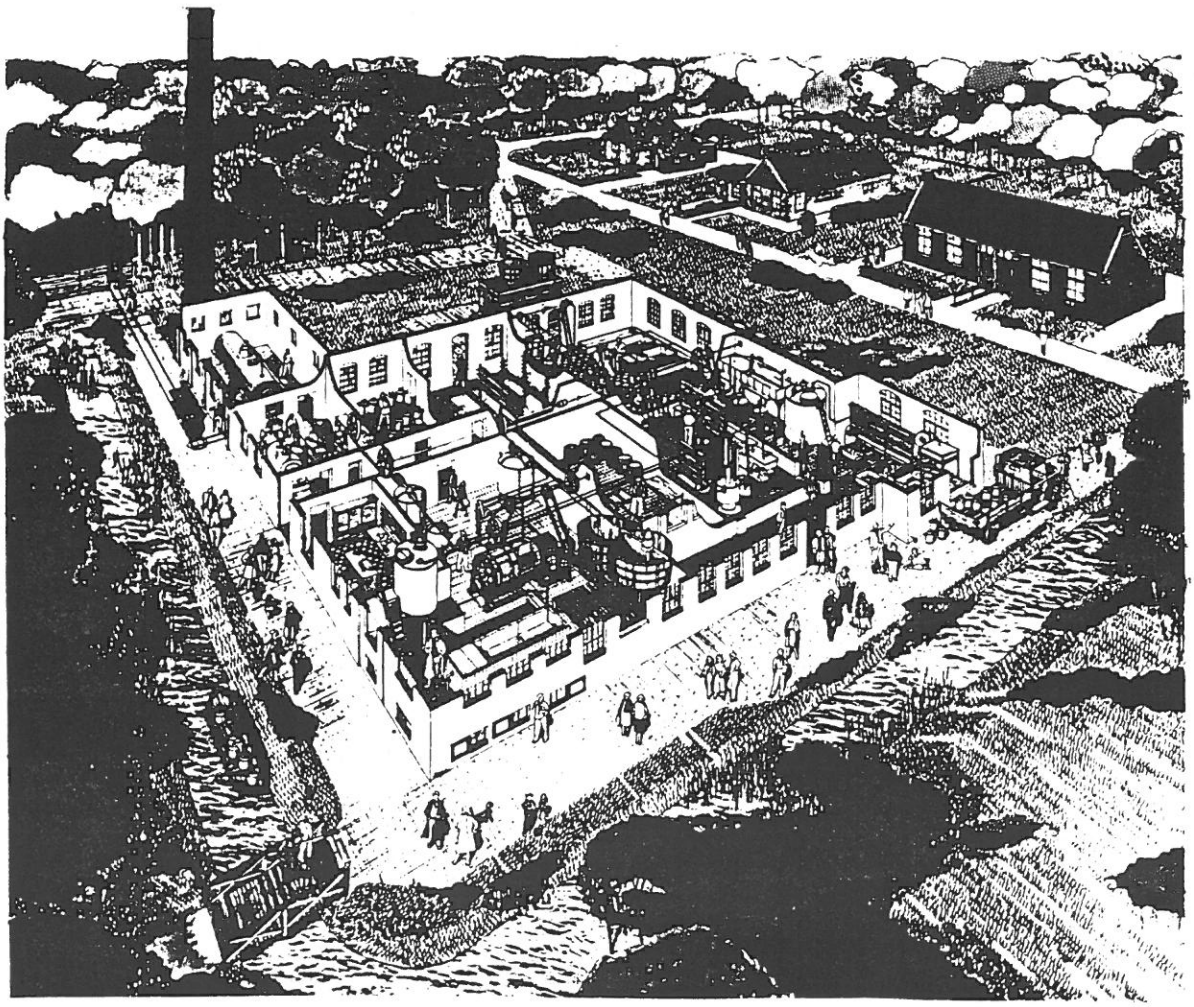

DE BALANSSTOOMMACHINE

De eerste stoommachines in Leiden waren balansstoommachines. Het model dat hier te zien is geeft een heel goede indruk van dit type machine. De cylinder (A), had een doorsnede van meer dan 50 cm en de machine zal in werkelijkheid wel bijna 3 meter hoog zijn geweest.

Balansstoommachines zijn op het laatst van de 18e eeuw door de Engelse ingenieurs Wasbrough en Watt ontwikkeld uit de vuurmachine van Newcomen.Ten opzichte van de nog heel primitieve en zwakke vuurmachine betekende dit een grote verbetering. Maar het balanstype was toch nog een langzame machine. Vermoedelijk heeft deze machine niet meer dan 30 toeren per minuut gelopen. Voor het aandrijven van weefgetouwen voor de lakenindustrie was de balansstoommachine nog niet geschikt. Wel bijvoorbeeld voor het in beweging brengen van een volmolen.De eerste Leidse stoommachine diende - in de lakenfabriek van Van Lelyveld - ook inderdaad voor dat doel.

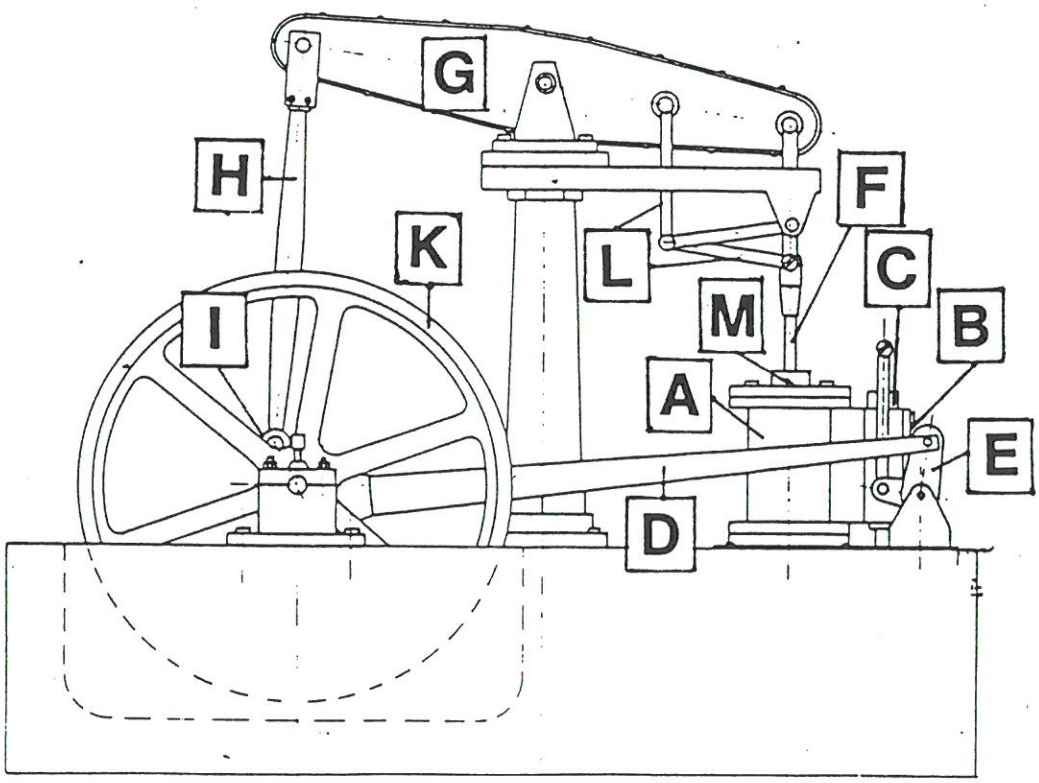

Waardoor ontstaat er nu uit stoom beweging ?
Het antwoord is simpel: als stoom in een stoomketel ontstaat uit kokend water zal het veel meer ruimte (groter volume) innemen dan het water waaruit de stoom is gevormd. De stoom uit één liter water heeft een volume van niet minder dan 1700 liter, tenminste als men de stoom vrij laat uitzetten. Indien de stoom in de beperkte ruimte van de stoomketel blijft zal de druk sterk toenemen.
Uit een stoomketel, die overigens bij dit model ontbreekt, komt de onder druk staande stoom bij de inlaat (B) in de stoomschuifkast (C).
De horizontale beweging van de exentriekstang (D) wordt via een tuimelas (E) omgezet in een verticale beweging van de schuif in de stoomschuifkast (C). De schuif regelt telkens op het goede moment de toevoer van verse stoom aan de ene zijde van de zuiger, en de afvoer van afgewerkte stoom aan de andere zijde. Deze balansstoommachine is zodoende dubbelwerkend.
Er ontstaat nu een op en neer gaande beweging van de zuiger en daardoor van de zuigerstang (F). De balansarm (G) brengt de beweging over op de drijfstang (H).
Vervolgens brengt de krukwang (I) het vliegwiel (K) in beweging. De drijfriem die dan vervolgens, bijvoorbeeld een volmolen aandrijft ontbreekt bij dit model.

Een interessant detail van deze machine is het beroemde stangen-parallogram van Watt (L). Dit stangenstelsel zorgt er voor dat de zuigerstang (F) zuiver rechtlijnig op en neer gaat. Dat is nodig om de doorvoering van de zuigerstang door het deksel (M) van de cylinder stoomdicht te maken. Een stoomdichte doorvoer voorkomt energieverlies en maakt het mogelijk om met stoom van voldoende druk te werken.
Voordat Watt deze elegante constructieve oplossing had ontworpen heeft het onopgeloste probleem van de stoomdichte doorvoering de ontwikkeling van stoommachines in de 18e eeuw meer dan tien jaar opgehouden.

30 augustus 1987 Henk Budel

College ziet af van komst Delfts bedrijf

Bejaardenwoningen in Leidse stadstimmerwerf

LEIDEN - De stadstimmerwerf wordt gerestaureerd ten behoeve van de huisvesting van bejaarden. B en W hebben dat gisteren besloten en de kans op de komst van een Delfts bedrijf naar dit complex laten schieten.

De stadstimmerwerf staat al geruime tijd voor het grootste gedeelte leeg. Er lagen twee concurrerende plannen op tafel waaruit B en W een keuze moesten maken. Naast het plan van de Stichting tot Exploitatie van Bejaardencentra lag er een ander plan van de Leidse projectontwikkelaar Erica Beheer waarin werd uitgegaan van een gemengde bestemming van woningen, bedrijfs- en congresruimten.

Het gemeentebestuur had zowel de Stichting tot Exploitatie van Bejaardencentra als Erica Beheer gevraagd een onderzoek te verrichten naar de (financiële) haalbaarheid van de verschillende mogelijkheden met de stadstimmerwerf. Beide hebben vorige week de resultaten van hun onderzoek gepresenteerd. Het college heeft gisteren formeel ingestemd met het plan van de Stichting tot Exploitatie van Bejaardencentra hoewel het benodigd aantal collegeleden voor dergelijke besluiten niet aanwezig was.

De Warmondse architect Van Beek heeft in opdracht van de Stichting een plan ontwikkeld om de stadstimmerwerf te restaureren. Volgens dit plan kunnen in het monument 33 appartementen met een gemeenschappelijke lift worden gemaakt. De binnenplaats wordt ingericht als tuin. Het aantrekkelijke van dit plan voor de gemeente is dat het ministerie van wvc een subsidie van 1,6 miljoen gulden beschikbaar stelt, speciaal voor het huisvesten van bejaarden in monumenten. Deze financiële injectie zou de doorslag hebben gegeven in de besluitvorming.

Bedrijfsruimte

Projectontwikkelaar Erica Beheer heeft een plan laten maken door de Leidse architect Van Swieten. Volgens zijn visie kan de stadstimmerwerf een drieledige functie krijgen. Het grootste deel van het complex (de zogeheten graanschuur, circa 1200 vierkante meter) zou bedrijfsruimte zijn geworden. Het Delftse bedrijf Ninaber, Peters, Krouwel had serieuze belangstelling zich hier te vestigen.

Het gedeelte van het complex achter de monumentale trapgevel zou volgens het plan van Erica Beheer de bestemming congresruimte (circa 300 vierkante meter) krijgen. Volgens de afdeling economische zaken van de gemeente is er grote behoefte aan goede congresruimte in Leiden. Op de verdiepingen zouden acht twee- en driekamerwoningen komen.

Met de keuze voor bejaardenhuisvesting in het monument aan het Galgewater laat de gemeente de vestiging van het Delftse bedrijf Ninaber, Peters, Krouwel schieten. Het Delftse bureau geldt als een toonaangevende en zeer succesvolle onderneming op het gebied van industriële vormgeving. Ninaber, Peters, Krouwel, dat de afgelopen jaren snel is gegroeid, heeft internationale vermaardheid opgebouwd met een groot aantal ontwerpen van industriële produkten zoals een kinderveiligheidszitje, een elektronische calculator en computer interface voor diabetici en een serie halogeen spots.

Ninaber van Eyben is de ontwerper van de serie Nederlandse munten die in 1982 in roulatie werd gebracht. Ook de vijfgulden-munt die binnenkort in roulatie komt past in die reeks. Het Delftse bedrijf ontwierp verder de PTT-brievenbus en twee modellen van telefoonterminals voor de particuliere en zakelijke markt. Ontwerpen van Ninaber, Peters, Krouwel zijn ook opgenomen in de collecties van Nederlandse en buitenlandse musea waaronder het Museum of Modern Art in New York.

Verwarring

Volgens een woordvoerder van de afdeling economische zaken van de gemeente Leiden is de kans dat het bedrijf naar Leiden komt nu praktisch verkeken. "Men was zeer geporteerd voor de stadstimmerwerf en er zijn geen vergelijkbare panden in Leiden die voldoende ruimte bieden aan studio-, expositie- en produktieruimtes".

Bij economische zaken is men teleurgesteld over het afspringen van de verhuizing van het Delftse bedrijf naar Leiden. Het hoofd van de afdeling economische zaken, H. Amptmeijer, spreekt van "een bedrijf van standing" waarvan een belangrijk uitstralingseffect werd verwacht op het vestigingsklimaat in Leiden. Volgens economische zaken zou ook de lokale industrie hebben geprofiteerd van de komst van dit bedrijf. "Ninaber, Peters en Krouwel ontwerpen immers alleen en laat de vervaardiging aan andere bedrijven over".

Er was vandaag nog enige verwarring omtrent de besluitvorming door het college van B en W. Formeel besluit het college pas aanstaande vrijdag over de kwestie omdat gisteren onvoldoende wethouders aanwezig waren tijdens de B en W-vergadering. De wethouder van economische zaken, Fase, en haar VVD-collega waren gisteren beiden niet aanwezig. Fase is enkele weken met ziekteverlof.

Omwonenden van de stadstimmerwerf kregen gisteren een brief in de bus waarin stond dat het college heeft ingestemd met het plan Van Beek. Het gemeentebestuur heeft haast omdat er strijdigheid is met het geldende bestemmingsplan. Het plan wordt vanaf maandag ter visie gelegd. Op 22 maart wordt er voor omwonenden een voorlichtingsavond georganiseerd in het wachtgebouw aan de Morsstraat 62. Aanvang 21.00 uur.

LEIDSCH DAGBLAD

LUXE APPARTEMENTEN in plan „LEVENDAAL" te LEIDEN

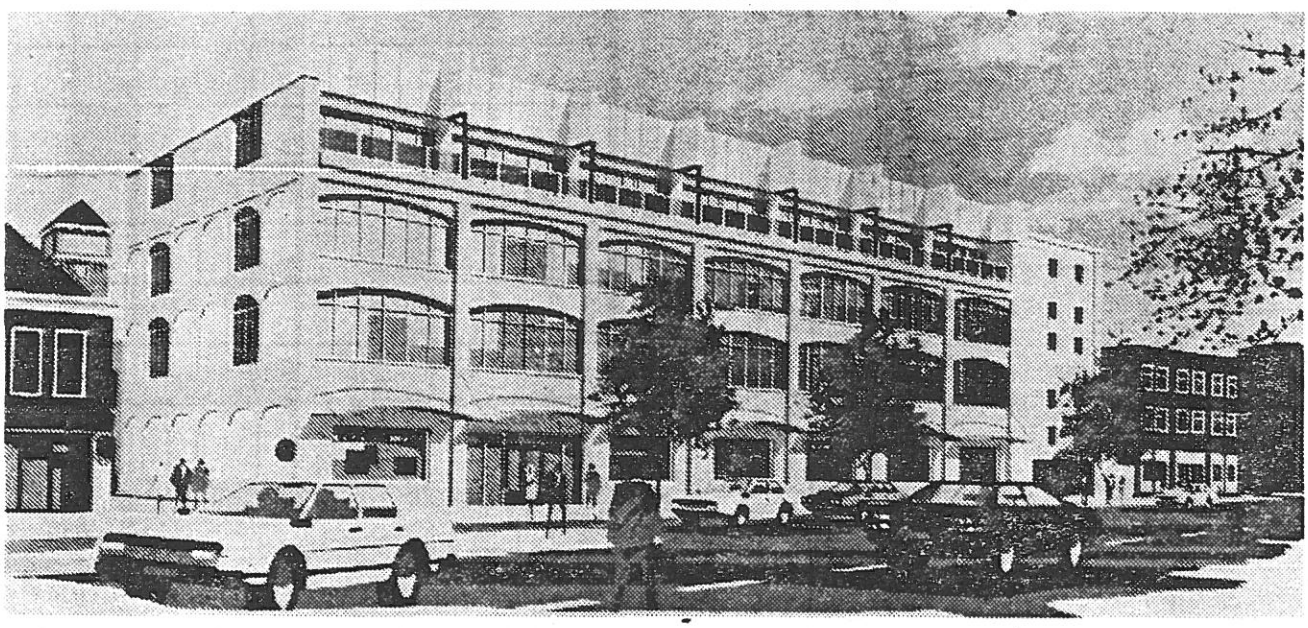

Spectaculaire vernieuwbouw van de voormalige Woldeken fabriek Van Wijk tot een woongebouw met riante en comfortabele appartementen op een unieke lokatie.

Kwaliteit en comfort, levendige architectuur, verschillende typen appartementen.

Indeling:
Ruime living, open keuken, royale slaapkamer(s), berging én voldoende parkeergelegenheid.

Koop/aannemingsommen:
Excl. renteverlies tijdens bouw, vanaf *f* 78.000,— tot *f* 142.000,— V.O.N.

Gunstige **hypotheekaanbieding** op basis van gemeentegarantie.

Subsidie:
Eenmalige bijdrage *f* 20.000,—, premie-D, stadsvernieuwing, belastingvrij.

Toewijzing zal plaatsvinden door de Directie woonruimteverdeling, overeenkomstig artikel 10 van de woonruimteverordening 1983.

U kunt inschrijven door een formulier in te vullen dat verkrijgbaar is aan de informatiebalies van het Stadhuis en het Stadsbouwhuis.

De inschrijving sluit **9 januari 1988.**

Uiterlijk eind januari kunt u alle informatie over het plan en de verdeling verwachten.

Voor informatie en voorlichting

LEVENDAAL V.O.F.

Mevr. H.J.M. de Konink,
020-79.61.30 tussen 10.00-12.00 uur.

DE EERSTE STOOMMACHINES IN LEIDEN.

De industriele revolutie is ondenkbaar zonder de introductie van de stoommachine.In de loop van de 19e eeuw werden in Nederland langzaam maar zeker menskracht, windkracht en de originele paardenkracht in de nijverheid vervangen door stoomkracht.In de tweede helft van die eeuw liep de Leids textielindustrie daarin zeker niet voorop. Toch is het zo dat één van de eerste industriële stoommachines en de eerste in de textielnijverheid in Leiden werd geplaatst.
Het zijn de lakenfabrikanten Jan van Heukelom sr. en jr. die voor hun bedrijf - dat de naam F. van Lelyveld Wmz & draagt - bij de bekende Boulton, Watt & Co een stoommachine bestellen. Jan junior gaat daarvoor zelfs naar de fabriek in Soho bij Birmingham en volgt er in 1815 een spoedcursus stoomwertuigkunde. De Van Heukeloms hielden toch al de Engelse industrie in het oog, gezien de opmerking van senior in zijn testament van 1806 dat zijn diverse machines "op de Engelse machinale Practijk ingerigt" zijn.
Eind januari 1816 krijgt Van Heukelom jr, toestemming van Burgemeester en Wethouders om een aantal huisjes aan de derde Binnenvestgracht (ook wel Maren-achtergracht genoemd) te slopen om de fabriek uit te breiden met een door een stoommachine aangedreven volmolen. De commissie van Fabricage ziet - na "mondelinge informatiën" - geen gevaar of ander bezwaar tegen het "Vuur of Stoomwerktuig". In haar advies aan B & W wijst de commissie ook op het succes dat dit soort werktuigen in het buitenland kent.Van omwonenden zijn geen protesten bekend. Maar Van Heukelom was dan ook zelf de eigenaar van de af te breken huisjes en ook diverse andere arbeidershuisjes in die buurt. In ieder geval, in november 1816 start het stoomwerktuig "van dubbele werking opgegeven als berekend op de kracht van 10 paarden."
Meer weerstand ontmoet M.Koppeschaar in 1818, als hij in zijn wollenstoffenfabriek aan de Cellebroersgracht (Kaiserstraat) een "vuurwerktuig" wil installeren. Omwonenden - vooral bewoners van het Rapenburg - vragen aan B & W aktie te ondernemen. Zij vrezen niet alleen de overlast, maar ook het gevaar. Koppeschaar was namelijk al begonnen met eigen fabricage van gas voor gasverlichting in zijn fabriek, en deed dat - volgens de buren - nogal slordig. Al viermaal was er een brandje uitgebroken. "Een dergelijke geraasmakende, dampverwekkende en gevaarvolle machine" hoorde "Aan de uitersten der stad", net als die van Van Heukelom. Na een gesprek tusen Koppeschaar en de commissie van Fabricage besloten B & W hem niets in de weg te leggen. Overigens stromen nog jaren klachten over Koppeschaar binnen en moet hij ook in 1824 verbaliseerd worden, omdat hij geen gegevens over zijn machine inlevert, zoals onder de nieuwe wet moet.
Het duurt even voor andere Leidse ondernemers de voorbeelden van Van Heukelom en Koppeschaar volgen. In 1828 start Krantz (laken) een stoommachine, in 1830 J.Heijkoop (spinnerij). In de jaren '32 - '34 is er een tijdelijke grote toeloop: wederom Krantz, J.A.Fortike (grijn), Zaalberg, Scheltema en Leembruggen (allen wollenstoffen). De aanvragen in de tweede helft van 1833 leveren meer protesten op. Wat is het geval: op 31 juli is de fabriek Van Heukelom waar het eerste stoomwerktuig stond, geheel afgebrand.

Maar hoe omwonenden - veelal notabelen - ook wijzen op de gevaren, alle aanvragen worden gehonoreerd. Zij het met enige aanvullende veiligheidsvoorschriften.
Tenslotte dient volledigheidshalve opgemerkt te worden dat de stoommachine van Van Heukelom/Van Lelyveld niet de eerste in de regio was. Die was in 1806 door het Hoogheemraadschap in Katwijk in gebruik genomen. Deze diende, net als de meeste oude balansmachines, voor bemaling.

31 augustus 1987 Cor Smit.

Naar aanleiding van de nieuwe wet Commodo et Incommodo (zeg maar: Hinderwet) van 1824 vragen B & W, voor de provincie een opgave van F. van Lelyveld Wmz & Co het bedrijf van de familie Van Heukelom:

De stoomketel is van geslagen ijzer

dik	*Cca*	*0.006 1/2*	*ell*	
lang	*binnenzijde*	*2.705*	*ell*	*)de*
breed	*dito*	*1.330*	*ell*	*)bodem*

dezelve is boogsgewijze uitgehold, de bovenzijde of deksel, mede boogsgewijze rondlopende, deszelfs hoogte is gemeten van het hoogste punt van de deksel tot op het hoogste punt der bodem 1.6 ell en bevat de Ketel opdeszelfs maat geladen dan 0.94 ell waterhoogte.
De stoomketel is voorzien van ene Veiligheidsklep, wegende 14.4 Ned.ponden, en welke aan de drukking of persing den stoom eene platte cirkelvormige oppervlakte of schijf aanbiedt, van 0.096 ell in doorsnede, hetgeen dus volgens onze berekening, de opening der veiligheidsklep, doet plaats grijpen, bij ene persing van 0.2 Ned.ponden per vierkante ned. duim.

'Er ligt toch een stuk van ons leven'

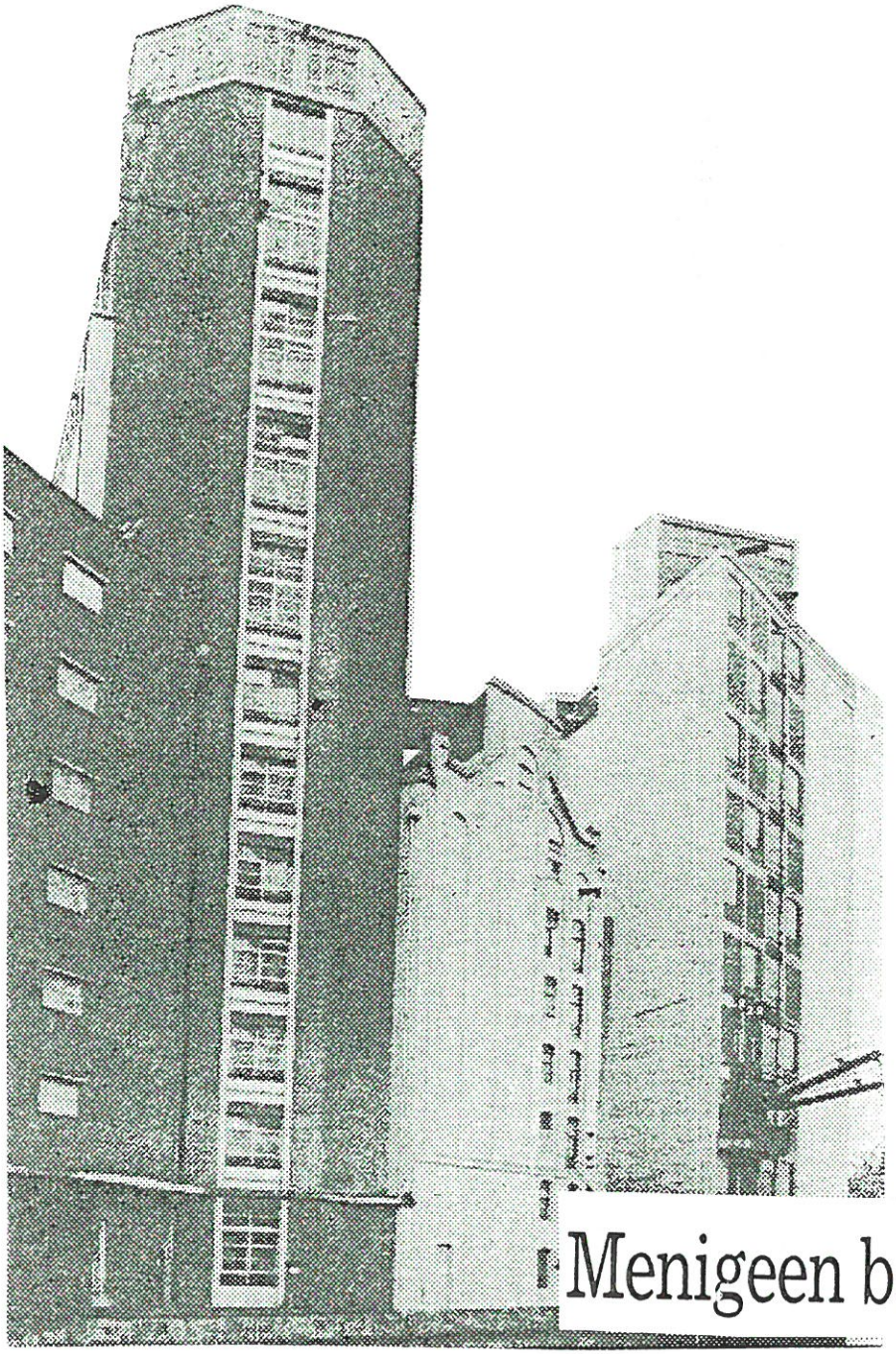

Menigeen betreurt het sluiten van Leidse meelfabriek De Sleutels

De sluiting gaat ze van hoog tot laag aan het hart. Wanneer bij de Leidse meelfabriek De Sleutels op 1 juli voorgoed de poorten dichtgaan, zal dat bij veel betrokkenen de nodige emoties losmaken. Met de fabriek verdwijnt na 104 jaar niet alleen opnieuw een stukje beeldbepalende geschiedenis van Leiden, maar ook een familietraditie, een aantal arbeidsplaatsen en een hechte samenleving binnen fabrieksmuren. Gesprekken met mensen die het bedrijf door en door kennen. "Het zou al een hele geruststelling zijn als de gebouwen blijven bestaan".

Gerard Driessen brengt treffend onder woorden hoezeer de meelfabriek menigeen aan het hart gebakken ligt. "Er ligt toch een stuk van mijn leven", zegt de huidige technische magazijnmeester die straks na ruim 33 jaar dienstverband op straat zal staan. "Met een goede afvloeiingsregeling, daar mag ik niet over klagen. Maar ik had liever de veertig jaar volgemaakt, want ik heb er altijd met plezier gewerkt".

Die uitspraken sluiten precies aan bij het betoog van directeur Bouterse ("het sociale begeleidingsplan is inderdaad netjes, maar dat neemt natuurlijk niet alle leed weg"), die vooral het verdwijnen van een zinvolle taak van een 'samenhangend geheel' betreurt. "Als we volop draaiden zorgde de meelfabriek voor bloem voor anderhalf miljoen mensen. Voor brood, voor jasjes van loempia's en als bindmiddel in de soep. Toch iets anders dan dat je wapenfabrikant bent. Wij hadden een belangrijke en zinvolle taak. Die werd bovendien uitgevoerd door een hechte gemeenschap", zegt Bouterse en hij illustreert dat met een paar voorbeelden.

"Oud-werknemers die elders een baan hadden gevonden kwamen in onze kantine nog geregeld een bak koffie drinken, en tekenend was ook altijd dat het ziekteverzuim bij ons slechts de helft van het landelijk gemiddelde bedroeg. Dat zegt toch wel iets. Dat maakt het des te moeilijker om het tijdperk af te sluiten".

Oud-portier Henk Brakhoven: "Als het aan mij ligt mogen ze het spul afbreken".

Concurrentie

Dat het er nietemin van moet komen is inmiddels wel bekend. De problemen bij het meelconcern Meneba, waartoe De Sleutels sinds 1965 behoort, zijn vooral veroorzaakt door de landbouwoorlog tussen de VS en de EG. Door hoge regeringssubsidies konden Amerikaanse boeren en meelfabrieken hun bloem en graan voor absurd lage prijzen dumpen. Het had voor de Europese concurrenten het wegvallen van exportmogelijkheden tot gevolg en het leidde tot scherpere onderlinge concurrentie op de Europese markten zelf. Kampend met een overcapaciteit besloot Meneba vorig jaar tot sluiting van de Leidse vestiging aan de Oosterkerkstraat. Daarmee verdwijnt straks het laatste industriële bolwerk uit een buurt die vroeger gonsde van de bedrijvigheid.

Leidenaars die hun jeugd doorbrachten op de grachten en in de stegen in de nabijheid van de 'Doorbraak', zoals die omgeving in de volksmond werd genoemd, verhalen met weemoed over de centrumfunctie van weleer. De cafés, de katoenfabriek van Driessen, de Grofsmederij, de sigarenfabriek van Wijtenburg, de wolfabriek Van Wijk, de dekenfabriek Zaalberg, de koekfabriek van Wijngaard en natuurlijk de conservenfabrieken Schoondergang en Tieleman en Dros — om er maar een paar te noemen — bepaalden het beeld in de volkswijk waar velen met veel pijn en moeite hun eigen boontjes moesten doppen. In de meest letterlijke zin, want bij de conservenfabrieken in de buurt werden kisten vol tuinbonen opgehaald die dan buiten, in de gang of binnen rond de tafel werden gedopt. Door hele families. "En wie het eerste klaar was kreeg als beloning van moeder een rotte peer".

Hoog boven alles uit torende daar de Meelfabriek met zijn silo's waarin hele scheepsladingen verdwenen, aangevoerd met aken die omzichtig door de Zijlsingel manoeuvreerden. Nog horen die Leidenaars het gehuil van de wind tussen de gebouwen en zien ze 's avonds de fabriekslichten branden. De meelfabriek was en is op die manier voor velen een soort monument, een blijvende herinnering aan het verleden.

Goede fabriek

"Ik had ook niet anders gedacht dan dat de meelfabriek altijd zou blijven bestaan", zegt H.J. de Koster, die het levenswerk van zijn grootvader en vader voortzette totdat de aansluiting bij Meneba een feit werd. "Het was een goede fabriek en er zijn er nog maar zo weinig op dat gebied in Nederland. Ik heb ook een traan weggepinkt toen ik van de sluiting hoorde. Tragisch, het gaat me aan het hart. In de eerste plaats voor de mensen die er werken, maar ook om de familietraditie die verloren gaat. Mijn grootvader, die voordien in kaas handelde, heeft 'm echt sedert 1884 met zijn blote handen opgebouwd. Hij deed in het begin alles zelf. Daar denk je weleens aan op zo'n moment dat de sluiting nabij is", zegt De Koster, die na de verkoop van de fabriek onder meer staatsecretaris van buitenlandse zaken, minister van defensie (in het kabinet Biesheuvel) en lid van de Raad van State was.

Voorzitter

Als 73-jarige is hij tegenwoordig voorzitter van Europa Nostra, de Europese organisatie voor monumentenzorg met als uitvalsbasis Montreux. Mede uit hoofde van die functie stelt hij: "Het is toch een stukje geschiedenis van Leiden dat verdwijnt. Het zou al een hele geruststelling zijn als de gebouwen bleven bestaan".

Veel kans op behoud is er echter niet, zo valt op te maken uit de woorden van de huidige directeur Bouterse. "We hebben wel een jaar lang gezocht naar een gegadigde die het complex als zodanig zou kunnen gebruiken. Een bedrijf dat silo's nodig heeft dus. Daar hebben we de markt echt voor afgestroopt, maar die hebben we niet gevonden", zegt hij. "Er zijn wel meer dan vijftien andere geïnteresseerden. Makelaars en bouwers, die zich bij ons hebben gemeld nadat het bericht over de sluiting bekend was geworden. Met al die kandidaten hebben we inmiddels een gesprek gehad. Die zijn nu bezig hun huiswerk te maken en hun bod te bepalen. Of de gebouwen blijven bestaan kan ik dus niet zeggen. Er zijn ook kandidaten bij die ze weg willen hebben".

Daarover zijn de meningen trouwens sterk verdeeld. Henk Brakhoven twijfelt. "Als het aan mij ligt mogen ze het spul afbreken", zegt de vroegere portier die van 1960 tot 1979 in dienst was bij de meelfabriek en er nu schuin tegenover woont. "Dan zal ik 's avonds wel de lichten missen, want dat is een verdomd leuk gezicht, maar dan kun je er mooie huizen neerzetten. Maar alleen dat afbreken kost volgens mij al miljoenen, want er zit me daar een laag beton in".

"Aan de andere kant is het toch ook een stuk van Leiden dat je afbreekt", stelt hij ertegenover. "Een stuk geschiedenis, ook van onze familie. Mijn vader heeft er 38 jaar gewerkt, mijn oom Jan meer dan veertig jaar. En mijn zwager is nu nog particulier chauffeur van De Koster".

Magazijnmeester Gerard Driessen zou het ronduit zonde vinden als het complex in de huidige vorm zou ver-

dwijnen. Waar anderen spreken over het lelijkste gebouw van Leiden, kiest hij een andere invalshoek. "Met de Constructie is het nog de enige fabriek die overeind staat. Het is aardig opgeknapt en het heeft een goed aanzicht aan de buitenkant. Voor mij mag het blijven staan. Als monument voor een goed bedrijf. Want dat is de meelfabriek altijd geweest. De onderlinge verstandhoudingen waren er prima en ook zakelijk ging het altijd goed. Tot vorig jaar, toen kregen we opeens te horen dat de tent zou sluiten. De afvloeiingsregeling voor 55-plussers is goed hoor, daar niet van. Ik ben tot mijn 65ste gedekt dus ik kan straks van een lange vakantie genieten, maar nogmaals, ik had toch liever de veertig jaar volgemaakt", zegt Driessen, die de tijden nog heeft meegemaakt dat er op zaterdag (eerst tot 1 uur en later tot 11 uur) moest worden gewerkt.

"En ik herinner me ook dat er nog op zondag werd gewerkt. Dan was er meel te weinig", zegt Henk Brakhoven die een vierploegendienst draaide met drie andere portiers aan de ingang aan de Oosterkerkstraat. Tot hun taken behoorde onder meer het verkopen van brood aan de werknemers. "Eerst voor één dubbeltje", weet Gerard Driessen nog. "En in mijn tijd voor twee dubbeltjes", vult Henk Brakhoven aan. "De mensen gaven je dan vaak een kwartje, maar dat is schijnbaar uitgelekt en toen werd de prijs drie dubbeltjes en kwamen er bonnen".

Van der Lubbe

"Vroeger was de toegangspoort trouwens aan de Looierstraat. Marinus van der Lubbe, de man die de Rijksdag in brand zou hebben gestoken, woonde er pal naast. Aardige jongen wel", herinnert H.J. de Koster zich, en hij haalt verhalen op uit zijn tijd bij de meelfabriek. "Tussen '40 en '45 was de meelfabriek een centrum van verzet. Eerst zijn we in de illegale voedselvoorziening gegaan, later werden we ook actief in de illegale spionage. Met een groep die over het hele land werkte en die ik vanuit de meelfabriek heb geleid, voordat ik moest onderduiken", aldus De Koster.

"Na de oorlog ben ik weer opgedoken, maar aangezien meel nog op de bon was, was meel maken op dat moment een oninterressant vak. De regering vroeg me bovendien plaatsvervangend regeringscommissaris te worden van het voedselbureau in New York, dat ook textiel inkocht. Dat heeft me nog bijna de kop gekost. Ik was kleurenblind en kocht een keer rood-zwart geblokte rokjes in. De kleuren van de NSB, maar dat kon ik dus niet zien. Dat is een rel geweest van jewelste".

Bijna twee jaar na de oorlog kwam er langzamerhand weer vrijheid in de meelproductie en zette De Koster het werk van zijn vader voort als directeur van de fabriek en als voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Meelfabrikanten. De fabriek bleef groot ("met tegen de 200 werknemers in de toptijd"), maar de strijd om het bestaan werd nadien wel steeds moeilijker.

"Toen ik bij De Sleutels kwam waren er nog twintig fabrieken, toen ik wegging in 1966 waren er nog zes. Het is ook een een vak met hele krappe marges, en de meelfabrikanten verscheuren elkaar onderling als wolven", tekent De Koster de sfeer in die wereld. "Het is ook een ontzettend gek vak. Je moet heel veel investeren om een fabriek op te bouwen, het kost vrijwel niets om 'm te laten draaien en als ie stilstaat is het heel kostbaar. Het gevolg is dat iedereen als een gek wil draaien, in heel Europa. Daarin — en in de betrekkelijke eenvoud van het vak; meel is ook te maken door een kleine fabrikant — ligt de oorzaak van de overcapaciteit", zo schetst hij de neergaande lijn.

Lage prijzen

Om het familiebezit overeind te houden kocht De Koster grote bakkerijen op, zoals de LBF. "Om onze eigen afzet te garanderen", zoals hij aangeeft. "Op zichzelf was dat een goed idee. En een tijdlang hadden die grote bakkerijen door de automatisering ook een voorsprong. Maar in de praktijk van de jaren vijftig en zestig werd het steeds moeilijker die grote bakkerijen te laten renderen. De kleinere bakkerij raakte voor omdat het vaak een familiebedrijf was, zonder cao. Daarbij ging ook het grootwinkelbedrijf brood verkopen, gemaakt in eigen broodfabrieken en afgezet tegen zeer lage prijzen".

"In die situatie drong de vraag zich op wat te doen. Zelfstandig blijven of aansluiting zoeken bij een grote onderneming. Ik besloot tot het laatste", spreekt De Koster over de periode midden jaren zestig. "Mede door de andere posities die ik bekleedde. Ik was voorzitter van de Nederlandse en de Europese vereniging van meelfabrikanten en onder andere ook vicevoorzitter van de Sociaal Economische Raad (SER). Later kwam ik ook nog in het Sociaal Economisch Comité in Brussel en met al die banen, die ik overigens alleen kon doen bij de gratie van uitstekende medewerkers op de meelfabriek, begon ik zó aan het algemeen belang te denken dat ik soms moeilijkheden kreeg met de gedachte wat ik met de eigen fabriek moest doen. Daarom heb ik aansluiting gezocht bij Meneba".

De verkoop kwam De Koster zelf nadien goed van pas. "Tot mijn stomme verbazing kwam ik in 1967 namens de VVD in het kabinet. Als staatssecretaris van buitenlandse [illegible] ken. Als zodanig moest ik ook [illegible] handelen over tarwe, en d[illegible] vam het goed uit dat ik net u[illegible] ak was gestapt, vanwege de [illegible] ging van belangen".

Niet voorzien

Voor de Leidse meelfabriek volgde uiteindelijk onheroepelijk de sluiting. "Terwijl het toch altijd prima ging", verwondert Gerard Driessen zich. "Er werd bij ons altijd winst gemaakt. Daarom is het zo jammer. Maar ja, de hoge heren hebben het zo beslist".

Het eerste deel van zijn relaas werd in 1984 onderstreept door de woorden van directeur Bouterse. Bij het bijna vergeten honderjarige jubileum van De Sleutels, antwoordde hij op de vraag of hij de meelfabriek ooit zou verkopen: "Geen denken aan".

"Maar destijds konden wij die landbouwoorlog niet voorzien, we konden niet voorzien dat Reagan er drie miljard dollar in ging pompen", zegt Bouterse nu hij bezig is met de laatste afwikkelingen van de Leidse zaken. "Dat zijn krachten buiten je macht, en dat maakt het allemaal zo onontkoombaar. Daar doe je niks aan, hoe zuur en bitter dat ook is".

Vooral voor de werknemers die *niet* onder die 'aardige' afvloeiingsregelingen vallen. "Want die zijn er ook", beaamt hij eerlijk. "Die moeten elders een baan vinden en dat is een moeilijk punt, want de westerse samenleving is niet zo vriendelijk voor oudere mensen".

Wat er met hen gaat gebeuren vindt Bouterse belangrijker dan de vraag wat er met het complex moet gebeuren. Niettemin volgt wel het antwoord. "Het laten staan als een monument voor het Leidse industriële verleden is op zich een leuke gedachte. Maar dan moet het wel consequent worden gebruikt en worden onderhouden. Het alleen laten staan zonder functie is een heel kostbare grap. Als semi-Leidenaar zeg ik dan: maak dan maar liever iets moois op die plek".

Misschien is dat wel de beste oplossing, hoezeer de fabriek menige Leidenaar ook aan het hart gebakken ligt.

Directeur Bouterse: "Meel voor anderhalf miljoen mensen. Wij hadden een zinvolle taak"

BEELDBEPALEND

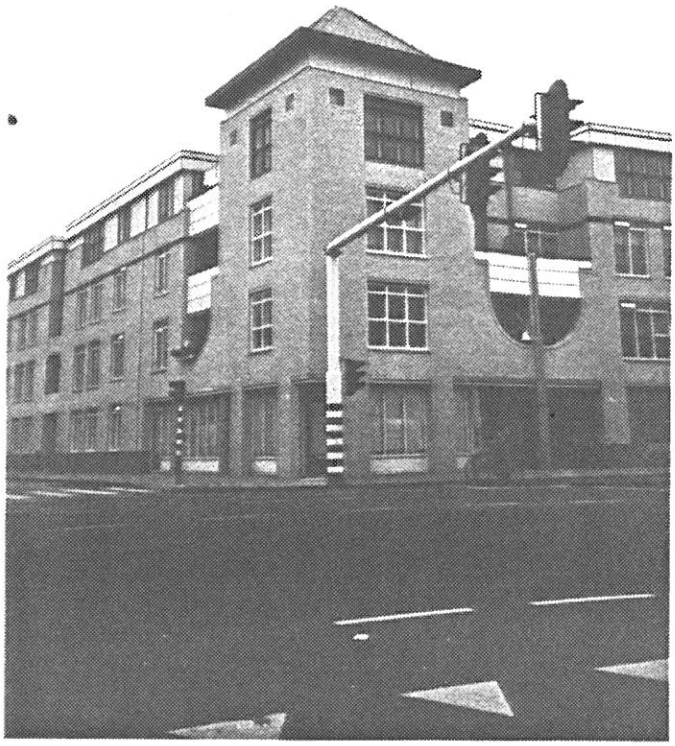

BEELDCITEREND ?

• Van koffiebranderij tot appartementencomplex.

Koffie en thee zijn dranken die door bijna iedereen dagelijks genuttigd worden. Bij het ontbijt, laat in de morgen, 's middags, 's avonds na het diner, noom maar op. Deze dranken worden in ieder geval vaak en veel gedronken; én op verschillende manieren. Sinds mensenheugenis zit op de Leidse Hogewoerd in een monumentaal pand een specialist in koffie en thee: Het Klaverblad. Deze zaak is één van de ongeveer twintig zaken in Nederland, die alleen koffie en thee verkopen. Wat voor smaak iemand ook heeft, hij zal altijd bij Het Klaverblad iets van zijn gading vinden.

Het Klaverblad

Het aroma kwàm je tegemoet...

Familiebedrijf

De geschiedenis van Het Klaverblad gaat terug tot 1769. In dat jaar kocht ene Jacobus v.d. Kreek het pandje op de Hogewoerd no. 15 voor 1250 gulden, toentertijd een behoorlijk groot bedrag. Hij was toen nog pruikenmaker, maar zei dit beroep vaarwel en begon op de Hogewoerd een kruidenierszaak. In de keuken van zijn winkel was een koffiebranderijtje, dat 15 pond vermogen had. Jacobus boerde goed, want hij liet toen hij in 1800 stierf een waar vermogen na, nl. 28.000 gulden! Zijn dochter en een nicht van hem namen de zaak over. Het nichtje zette de zaak uiteindelijk voort en trouwde met koekenbakker Molkenboer. Op de oude blikken van Het Klaverblad vinden we nog steeds: "Het Klaverblad. Firma Weduwe B.N.J. Molkenboer". Aan het begin van deze eeuw namen haar neef en achterneef, de heren Heimans, het bedrijf over. Het zwaartepunt lag op dat moment bij de branderij, die in een groot pand in de Korevaarstraat was gevestigd. Tot 1981 bleef Het Klaverblad in handen van de familie Heimans. Daarna kwam er een einde aan meer dan twee eeuwen familiebedrijf.

• Marion Jacobs ... op de iets naar de klanten

Uniek

Wanneer men op het winkeltje op de Hogewoerd toeloopt, dan valt één ding direct op aan de buitengevel: een gele vierkante lichtbak met in het bruin de letters V.O.C. (Vereenigde Oostindische Compagnie). De Heren Zeventien van de V.O.C. hebben aan de "Weduwe" patent verleend om koloniale waren, vooral koffie, thee en tabak, te verkopen. Dit was een teken van vertrouwen en een bewijs, dat het een goede zaak was. De huidige eigenaresse, Marion Jacobs, weet te vertellen dat het patent nooit is ingetrokken. Het is hiermee het enige bedrijf in Nederland en volgens sommigen in de wereld, dat dit emblèem "met recht" mag voeren.

Als we dit unieke winkeltje binnengaan, dan lijkt de tijd stil gestaan te hebben. Het hele interieur ademt rust uit, met z'n thee in blikken trommels, met z'n grote houten toonbank en z'n weegschaal met gewichten. Het ruikt er heerlijk naar allerlei koffie- en theesoorten. Als je hier bent, dan denk je onwillekeurig: Hoo hebben ze ooit koffiekoffie kunnen uitvinden, dat brouwsel voor haastige mensen? De afgelopen jaren is er toch het één en ander veranderd. Niet lang na het afscheid van de laatste nakomeling van de weduwe Molkenboer, is de branderij in 1983 gesloten. Velen zullen zich nog de typische geur herinneren als ze in de buurt van het Levendaal vertoefden. De branderij, die de concurrentie van grote branderijen niet meer aankon, wordt nu verbouwd tot appartementencomplex. Marion Jacobs, die de zaak in 1984 heeft overgenomen praat graag over Het Klaverblad, maar nog liever over koffie en thee.

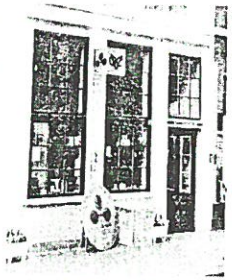

• De enige zaak die nog met recht het VOC-embleem mag voeren ...

Zij zegt: "Een grote verandering sinds 1984 is dat er veel meer koffie- en theesoorten bij gekomen zijn. De mensen hebben nu de keuze uit minstens 100 thee- en 21 koffiesoorten". Zij betrekt haar spullen nu van Firma Keijzer uit Amsterdam, die nog steeds produkten van een hoogwaardige kwaliteit kan leveren.

Zuivere koffie

Het Klaverblad heeft bekende koffiesoorten, zoals espresso, mocca en cafeïnevrije koffie, maar ook pure, ongemengde soorten. Zo is daar bijvoorbeeld Maragogypo, een zeer aromatische rinsö koffie of Mokka Lima die geurig en vol van smaak is en komt uit het gebied waar de koffie het eerst werd ontdekt. Verder is heel bijzonder, dat er twee soorten biologische koffie te koop zijn. Biologische koffie is gekweekt zonder kunstmest, maar met organische compost; het onkruid wordt met het kapmes gewied en niet met chemische middelen weggespoten. De opbrengst komt voor een groter deel bij de boeren zelf terecht. Dit is dus in meerdere opzichten zuivere koffie.

Marion Jacobs: "Het is natuurlijk zo, dat smaken verschillen. Ik bepaal dan ook niet wat iemand lekker zal vinden, maar dat doen de mensen zèlf. Eerst vraag ik waar ze van houden, bijvoorbeeld milde koffie. Dan laat ik de mensen ruiken, waardoor ze makkelijker èn beter een keuze kunnen maken. De keuze is trouwens nog groter als we bedenken, dat de pure soorten gemelangeerd kunnen worden. Verder is het belangrijk de goede maling te gebruiken. Een cafetière heeft een grove maling nodig, terwijl voor het opschenken een normale maling gebruikt wordt".

Klanten

Je hebt twee groepen klanten: trouwe klanten en "de nieuwkomers". De

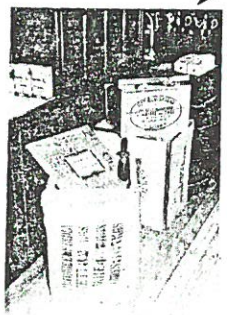

• Voor kenners 'het nousje van de zalm'.

[illegible] de dag en vaak zelfs op hetzelfde uur hun koffie en thee halen. Zij hebben hun smaak gevonden (én te pakken). "Van de meesten weet ik zo langzamerhand de bestelling wel", zegt Marion. De nieuwkomers krijgen alle tijd om vragen te stellen en te ruiken. Marion weet waar zij over praat: voordat ze Het Klaverblad overnam, was ze al een paar jaar werkzaam bij een koffie- en theezaak in Haarlem. Een degelijk stuk advies is dan ook één van de redenen waarom mensen komen en terugkomen. Andere redenen waarom mensen graag komen, zijn het uitgebreide assortiment en de zeer goede kwaliteit. De meesten vinden het ge-

• Alle denkbare soorten koffie en thee geuren je tegemoet ...

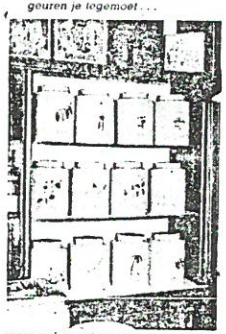

woon ook prettig om in een nostalgische en sfeervolle zaak hun koffie en thee te kopen.

Dat Het Klaverblad bij veel (oud)Leidenaren indruk heeft gemaakt, toont het volgende aandoenlijke verhaal: de zoon van een 91-jarige vrouw die al sinds de dertiger jaren buiten Leiden woont, vertelde haar, dat hij koffie en thee bij Het Klaverblad ging halen. De vrouw veerde op en vroeg hem haar mee te nemen om nog eens de winkel te kunnen zien. Zij was dus meer dan vijftig jaar niet op de Hogewoerd geweest. Zij moest wel wennen aan de veranderingen van de omgeving. Het Gangetje was toen nog water, maar gelukkig voor haar was de sfeer van Het Klaverblad niet veel veranderd ...

Behalve aan particulieren levert Marion ook aan eet- en drinkgelegenheden, zoals Pardoeza, De Burcht, Droomfabriek, Snijers, Restaurant Fabers en het theepaviljoen van landgoed "De Horsten". Geheel "in stijl" brengt zij de waren niet per jachtige auto, maar per fiets bij haar afnemers. Tot voor kort deed zij dit ook bij de Stadsgehoorzaal, "maar helaas, die heeft aan grootschaligheid de voorkeur gegeven boven kwaliteit".

Voor de fijnproevers

Net als wijn heeft thee kwaliteitsaanduidingen. Een heel theeblad wordt Orange Pecco genoemd. Op dit moment is de thee met de hoogste kwaliteitsaanduiding te koop in Het Klaverblad, nl. de Darjeeling-First Flush.

First Flush wil zeggen: eerste pluk. In de Himalaya stoppen de theeplantjes in de winter met groeien en worden de hellingen bedekt met sneeuw. In het voorjaar, als de sneeuw gesmolten is, komen de jonge bladdjes weer op. Deze bladdjes worden geplukt en per vliegtuig (normaal per boot) naar Nederland gebracht.

Van deze zeldzame eerste pluk uit de Kalej Vallei zijn slechts vier kisten in Nederland. Het Klaverblad krijgt er

• Toen het Levendaal nog naar versgebrande koffie rook ... en je er ook nog kon parkeren!

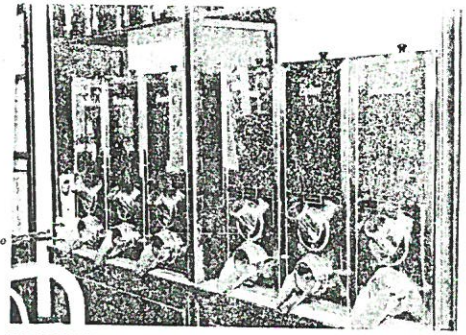

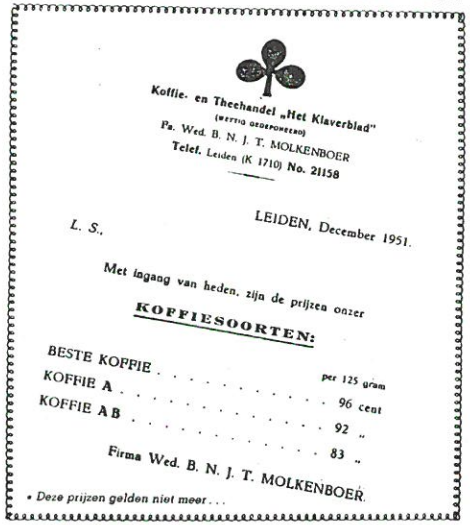

Koffie- en Thechandel „Het Klaverblad"
(vertrg. geopenbaard)
Pa. Wed. B. N. J. T. MOLKENBOER
Telef. Leiden (K 1710) No. 21158

L. S., LEIDEN, December 1951.

Met ingang van heden, zijn de prijzen onzer

KOFFIESOORTEN:

BESTE KOFFIE	per 125 gram	
KOFFIE A		96 cent
KOFFIE AB		92 „
		83 „

Firma Wed. B. N. J. T. MOLKENBOER.

• Deze prijzen gelden niet meer ...

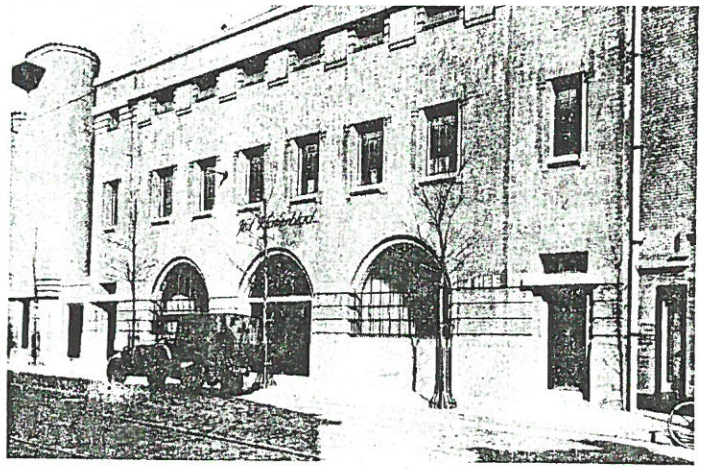

één van. De smaak van deze thee is licht, mild en kruidig en volgens kenners de 'Grand Cru' onder de theesoorten.

Voor deze zeldzame thee bestaat een intekenlijst. De thee heeft als aanduiding F.T.G.F.O.P., wat betekent: Fancy Tippy Golden Flowery Orange Pecco'. Ter vergelijking: de thee in uw theezakje komt niet verder dan B.O.P. (Broken Orange Pecco).

Maar er zijn natuurlijk veel meer goede theesoorten verkrijgbaar, zoals Yunan, Goenoeng Madra en Darjeeling Second Flush (veel krachtiger dan de genoemde First Flush) en Assam Goudblad met veel aroma.

Ook allerlei soorten kruidenthee zitten in het assortiment, zoals Rozebottel (met vitamine C), Lindebloesem (geeft verlichting bij verkoudheid en hoikoorts), Vlierbloesem (bij griep en hoofdpijn, is seksstimulerend) en Ka-

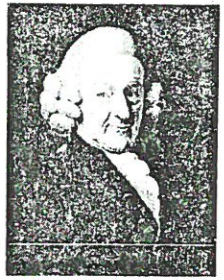

• Jacobus v.d. Kreek, stichter van Het Klaverblad.

mille die, zoals bekend, goed werkt bij ontstokingen en kiespijn.

Iedere kwaliteit heeft zijn prijs. Dat geldt zeker ook voor koffie en thee. Toch koopt u voor soms maar een paar dubbeltjes meer dan de prijs voor "gewone" koffie van de supermarkt iets heel bijzonders. Net als het uitzoeken van een vakantie, is het uitzoeken van koffie en thee al het halve genot. Zoker als je rustig de tijd er voor kunt nemen. Bij Het Klaverblad is er nog tijd. Menigeen zal bij het verlaten van het winkeltje dan ook verzuchten: waar is die goeie ouwe tijd gebleven?

Tekst: FRED LUITEN
Foto's: GUUS VAN HOOGSTRATEN

VIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZWIELZW

De Sleutels

Er zullen toch maar weinig mensen zijn die monumenten zoals de Pieterskerk of De Burcht écht lelijk vinden. Ze zijn onlosmakelijk verbonden met de Leidse historie en zijn niet uit het stadsbeeld weg te denken. Heel anders is het gesteld met de meelfabriek De Sleutels aan de Oosterkerkstraat. Ontelbaar zijn de mensen die hun afschuw voor het gebouw niet onder stoelen of banken steken. Voor hen mag het complex met de grote, op veel plaatsen in Leiden zichtbare silo's liever vandaag dan morgen tegen de grond.

Anderen huiveren bij de gedachte dat het gebouw, waarvan delen uit de begin van deze eeuw stammen, gesloopt zal worden. Dat toekomstbeeld is allerminst denkbeeldig, want een half jaar geleden heeft de directie van het Meneba-concern, waarvan de meelfabriek deel uitmaakt, bekend gemaakt dat de Leidse vestiging wordt gesloten. De vraag is nu wat er met het complex gaat gebeuren. Directeur Bouterse zegt dat Meneba de gebouwen zal proberen in zijn geheel of in gedeelten te verkopen of te verhuren. Mocht dat niet lukken, dan zal de slopershamer er aan te pas moeten komen.

Mensen die bij wijze van spreken al nachtmerries krijgen van de dreigende sloop zijn bijvoorbeeld te vinden bij de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden. Bestuurslid Ad van Fessem geeft toe dat de meelfabriek architectonisch niet bepaald tot de mooiste en unieke industriële monumenten van het land behoort. Dat de kolos voor Leiden wél van grote waarde is, staat voor hem als een paal boven water. "De meelfabriek is zo beeldbepalend voor Leiden dat het ongetwijfeld een groot verlies betekent als het gesloopt wordt", aldus Van Fessem.

Een andere voorstander van behoud van de meelfabriek is hoofd economische zaken Herman Amptmeijer. In de eerste plaats voor de werkgelegenheid. Maar ook wat betreft de uiterlijke kwaliteit van het gebouw vindt Amptmeijer dat de meelfabriek moet blijven, hoewel hij meent dat de schoonheid afhankelijk is van welke kant de panden aanschouwd worden. "Het complex vind ik boeiend als je bijvoorbeeld in de Oosterkerkstraat staat. Als je uit de stad komt is het silhouet heel opvallend en eigenlijk wel mooi. Met name de grote S in de toren boeit me".

Tenslotte nog een bevoordeelde enthousiasteling van de meelfabriek: directeur Bouterse. "Ik zou het afschuwelijk vinden als het gesloopt zou worden. Het is wel zó beeldbepalend voor de stad". Bouterse zegt dat het bijvoorbeeld niet een kwestie van smaak is. "Het is de geïnteresseerdheid waarmee je naar iets kijkt.

Je moet het bekijken als een technische eenheid en ik kan daar met liefde naar kijken. Vergelijkend met andere fabrieken vind ik de meelfabriek toch wel mooi als je kijkt hoe zorgvuldig de vlakverdeling tussen glas en baksteen is". Bovendien staat de zonnewijzer van de meelfabriek in het Guiness Book of Records.

Het blijkt dat de wijzerplaat met een oppervalkte van 900 vierkante meter de grootste vertikale zonnewijzer van de wereld is.

We zijn benieuwd welke actiegroep er het eerste is: *Red de Meelfabriek* of *Sloop De Sleutels*.

TOEN EN NU

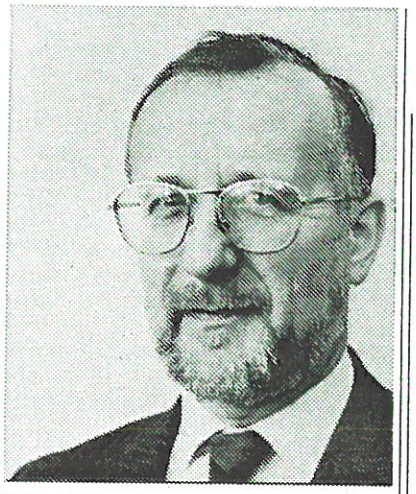

Kees le Pair

J. Huizinga stelt zich in het aardige boekje 'Nederlands beschaving in de 17e eeuw' de vraag hoe ons land toen in zo korte tijd één staat en één volk kon worden. Wat haast nog verbazingwekkender is, is dat onmiddellijk na het wordingsproces de grote daden en de grote figuren zich samendringen: staatslieden, veldheren, zeehelden, schilders, dichters, geleerden. (Let op de volgorde!) Terecht, zo zegt hij verder, noemt men als oorzaak van de buitengewone ontplooiing de scheepvaart en de zee. 'Het is onnodig, de groei van de zeevaart nader te verklaren; hij volgt uit de ligging van deze landen zelf.'
Als ik zoiets lees, denk ik, hoe nu? Daar lagen wij een eeuw eerder en een later toch ook? En vandaag? Op blz. 106 staat dat in het korte bestek veel onaangeroerd moest blijven o.a. het gehele gebied der techniek...
Tja, dat is nogal wat. De historicus en scheepsarcheoloog R.F. Marx vertelt ons in zijn boek 'De veroverring van de zilvervloot', hoe de Hollanders omstreeks 1590 de fluit ontwikkelden; een revolutionair type boot. Die kon worden gebouwd voor de helft van de prijs van andere vaartuigen. Daartoe werd onder meer gebruik gemaakt van arbeidbesparende machines zoals hijskranen en zaagmolens. De bedrijfskosten waren slechts een derde van die van andere vaartuigen van dezelfde grootte. Een fluit vergde een bemanning van 10 koppen, terwijl een vergelijkbaar Engels schip er toen 30 of meer nodig had.
Honderden van dergelijke schepen werden per maand te water gelaten. In een tijdsbestek van tien jaar verwierven de Hollanders 90% van de zeevrachtenmarkt in Europa.

Er is niet veel economisch inzicht nodig om te begrijpen waaraan het Hollandse succes te danken was. Ook het geschut en de bemanning van de schepen waren beter. De Hollanders konden drie salvo's geven in dezelfde tijd waarin de concurrentie eenmaal vuurde. En bovendien schoten zij nauwkeuriger. De zeevaartkunde stond op een hoger peil dan elders. Terwijl de Portugezen en Spanjaarden op hun lange reizen een verliescijfer van ongeveer 5% hadden, verloren de Hollanders minder dan 1% van hun schepen.
Superieure technologie, onderwijs en training, dat zijn m.i. de trefwoorden voor de sleutel van het 17e-eeuwse succes.

NRC